

på et område i vækst. For trods alle forhåbninger og forudsigelser har den sidste snes år ført til et stigende antal anbringelser af børn og unge udenfor hjemmet. Det er en helt anden historie.

John T. Lauridsen

Paul G. Ørberg: *Når nøden er størst. Viborg Gråbrødre Klosters historie fra reformationen til nutiden.* (Udgivet af Viborg Gråbrødre Kloster i samarbejde med Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1986). 286 s., ill., 274,50 kr.

Efterhånden har mange af de stiftelser og hospitaler, der efter reformationen dannedes på grundlag af de nedlagte klostre, fået deres historie skrevet. Oftest har anledningen været institutionens runde fødselsdag; dog ikke i dette tilfælde, hvor 450-års reformationsjubilæet er valgt. Godt det samme, for ellers havde vi måske måttet vente til 1991 på dette vægtige og smukke bidrag til den sociale forsorgs historie. Viborg almindelige hospital oprettedes nemlig først i 1541. Det er arkivar Paul G. Ørberg, der har påtaget sig opgaven at skrive fremstillingen, og han er gået grundigt til værks, har dykket ned i arkivmaterialet og har ikke spist læseren af med almindeligheder på grundlag af den foreliggende oversigtslitteratur. Dette som et suk over de jubilæumsbøger, der kun skal *markere* en institution, forening eller virksomhed og ikke, når trykpressen skal igang, også tænker på, om indholdet har mere blivende værdi og er værd at læse i, når jubilæumsrusen er ovre. Det har ikke været nogen helt ligetil opgave for Ørberg at gå igang med, og det af flere grunde. For det første er kildematerialet sparsomt, især for tiden før 1700. Bl.a. ildebrande, især den store brand i 1726, har tyndet stærkt ud i det skriftli-

ge kildemateriale. For det andet har det været forfatterens hensigt at komme tæt på hospitalslemmerne eller, som der står i den ledsagende bestillingsfolder: »Ledetråden i hele bogen har været at forsøge på at trænge ind til hospitalslemmernes egen opfattelse af deres tilværelse«. Det er unægteligt et ambitiøst forsøg, for her stiller ikke kun det i perioder sparsomme kildemateriale sig i vejen, men også kildematerialets hele karakter: Det er næsten altsammen fra administrationen, fra dem der herskede over og overvågede lemmerne. Oplysningerne om lemmernes tilværelsesopfattelse skal altså »filtreres« ud af et materiale, der bestemt ikke byder sig til med henblik på det stillede spørgsmål. Resultatet af forsøget er derfor blevet ret så magert, også for dette århundredes vedkommende, hvor det ellers nok skulle have været muligt at skaffe materiale fra institutionens beboere. Det sidste har forfatteren afstået fra. Alligevel vil jeg ikke betegne forsøget på at skaffe oplysninger om lemmernes oplevelse af deres tilværelse som helt mislykket, for Ørbergs »ledetråd« gennem bogen giver os et stort og spændende materiale om dagliglivet i institutionerne, vi kommer tæt på typer og episoder og får informationer om de regler, der til skiftende tider skulle følges. Tilmed får vi det sat ind i både et lokal- og et rigshistorisk perspektiv. Det er flot. De 274,50 kr. er derfor givet godt ud, hvis man vil sikre sig et af de seneste års bedste og solideste bidrag til dansk forsorgs historie.

John T. Lauridsen

Felix Nørgaard, Else Roesdahl, Roar Skovmand (red.): *Aggersborg gennem 1000 år fra vikingeborg til slægtsgaard.* (Poul Kristensens Forlag, Herning 1986). 233 s., 260 kr.

Den største og vel mest fascinerende af de fire »Trelleborge« får hermed en længe savnet monografi, skrevet af et yderst sagkyndigt og med stedet meget fortroligt forfatterteam. Initiativtager til det pragtfulde, rigt illustrerede værk er cand.mag. Felix Nørgaard, fhv. programchef ved Danmarks Radio. Den store sensation, at rundkredsvolden nord for Limfjorden mellem Aggersborggård og den nord for bebyggelsen lidt ensomt liggende kirke, var i familie med Trelleborg, blev afsløret ved en stor pressekonference den 21. maj 1946: Jyderne havde også deres geometrisk anlagte vikingeborg, men den var langt større end de øvrige i familien: 240 m i diameter med 48 ens huse, 3,5 m længere end fyrkathusene, med en 11 m bred og ca. 750 m lang vold – forbrugt af træ og arbejdskraft må have været helt enormt. På sin vis har man været heldig: tre af borgene ligger på mark, som senere ikke er bebygget, og derfor er de lette at udgrave, men på den anden side findes der ikke en linie om dem i de skriftlige kilder fra deres funktionstid. Aggersborg nævnes af Ælnoth i forbindelse med oprøret mod Knud den Hellige i 1086, men her er der i hvert tilfælde ikke tale om vikingeborgen. Det var for at markere 900-året for denne omtale, at Felix Nørgaard fik samlet en række specialister til en analyse af samtlige kilder vedrørende stedet og egnen.

At det er kongemagten, som står bag det vældige anlæg synes nu at være hævet over enhver tvivl. De nye dateringer af de andre borge ved hjælp af dendrokronologi til ca. 980 gør, at man må pege på Harald Blåtand som planlægger og bygherre. Aggersborg forblev under kronen indtil 1579, da gården kom på adelige hænder. I 1852 blev den erhvervet af købmanden Jacob Nørgaard og er stadigvæk i familiens eje.

Geologen, professor Jens Tyge Møl-

ler, Aarhus Universitet, beskriver først egnen: det gamle ørige på en kalkoverflade, rejser sig op af havet. Mæget tyder på, at en vandvej har gået fra Limfjorden ud til Skagerak vest for Vust og Torup Plantage, hvor man også har fundet en kogge fra middelalderen langt inde i land: i vikingetid har det formentlig været muligt at sejle fra Aggersborg til Norge. Møller konstaterer, at borgen ligger meget fordelagtigt: lavt nok til at sikre grundvandsforsyningen og højt nok til at undgå oversvømmelser. Arkæologerne har også konstateret, at man har ryddet en landsby for at kunne placere borgen netop her. Ligesom de fleste byer ligger den trukket tilbage fra kysten mod havet.

Arkæologen Søren H. Andersen, Moesgaard, beskriver de forhistoriske tider. I stenalderen kan man iagttage et markant brud i fundmaterialet omkring 2.800 f.Kr. Enkeltgrave, fund af vognhjul og tegn på kreaturhold præger billedet: fra nu af må landeveje have haft betydning. Tidligere ansås dette for at være et tegn på indvandring, men det kan lige så godt afspejle en omlægning af erhvervsstrukturen. Rige fund præger såvel bronzealder til ca. 500 f.Kr. som den derefter følgende jernalder, hvor man havde adgang til lokal myremalm. Lektor Else Roedahl analyserer derefter grundigt de arkæologiske udgravninger af borgen og fundmaterialet. Stedet er langt fra undersøgt i sin helhed. Oldsagsmaterialet er dog det mest righoldige og varierede fra nogen dansk vikingetidsbebyggelse, langt den største fundgruppe er husgeråd, men der er også nøgler, låse, spænder, spillebrikker, kamme og værktøj m.v. Landbrug og fiskeri har spillet en afgørende rolle. Men dette tilsyneladende uhyre velorganiserede samfund har fungeret i en yderst kort tid. Anlægget må have været bygget i en helt speciel

politisk situation som et regionalt kongeligt magtcentrum, måske også med henblik på kontrol af det sydlige Norge – sml. Jellingestenen.

Måske har vi et lille, men meget interessant, vidnesbyrd om den omfattende trafik på Norge, som har spillet en vigtig rolle fra vikingetid til moderne tid, i en runeindskrift i kirken, som Erik Moltke har dateret så sent som til slutningen af 1200-tallet: en bøn om Guds hjælp til Torlich fra Hære i Norge. Naturligvis har man minutiøst udgravet kirken, bygget ovenpå en ældre kirke, hvis grund har en lidt anden retning og som af en eller anden mærkelig grund ikke er benyttet. Kirkegården skal dateres til 1000-årenes sidste halvdel, hverken den eller kirken har noget som helst at gøre med vikingeborgen, hvis gravplads endnu ikke er fundet. Kirken hører heller ikke sammen med den senere kongsgård og først ind i 1200-årene var hele kirken i funktion, konstaterer mag.art. Henrik Græbe.

Museumsinspektør Anna Kathrine Nielsen beskriver omhyggeligt herregården i den lidt mere end 100 år lange periode under forskellige adelsfamilier. Først kom fru Vibeke Podebusk fra Fyn i 1579, hun tilhørte den mægtige indvandrede familie Puthus fra Rügen, hvorefter vi finder slægterne Bild, Kaas, Høg, Arenfeldt og Benzon til 1718, da gården overgik til borgerlige

ejere og fik en opgangstid – et prægtigt vidnesbyrd om inventar og ejendele foreligger i et skifte fra 1780, et virkeligt godt billede af et velhavende og elegant godsejerhjem, som senere blev hjem for bondeplageren Mads Speitzer, som spredte skræk på egnen, noget som han fortsatte med efter sin død: utallige spøgelseshistorier findes om ham. Derefter blev der bedre husbønder med skiftende tider i med- og modgang på grund af konjunkturer og individuel dygtighed. Gården har altid været et vigtigt socialt og økonomisk centrum i Øster Han Herred og forfatteren beskriver indgående gårdfæstere, dyrkningsfælledskab, stavnsbånd, ydelser, afgifter, landgilde, hoveri, formueforhold, overgang til selveje samt handel og færgetrafik ved hjælp af et desværre sparsomt kildemateriale. Felix Nørsgaard selv runder af med en charmerende skildring af stedet og egnen, hvori han også citerer og kommenterer de moderne forfattere, som skildrer gården i fest og hverdag, ikke mindst Hans Kirks Skyggespil.

Alt i alt et pragtfuldt værk, hvori forfatterne hele tiden har bestræbt sig på at analysere alt så tæt ind på de historiske kilder som muligt, rigt illustreret af fine fotografier, tegninger og kort med gode tekster.

Michael Linton

OLDTID OG MIDDELALDER

Axel Steensberg: *Borup A.D. 700-1400. A Deserted Settlement and its Fields in South Zealand, Denmark.* (Nationalmuseet, 1983). Tekstbind 240 s. + særskilt kartonnage med 22 kort og planer.

Axel Steensberg: *Borups bønder.*

(Wormianum, 1983). 128 s., 112 kr., for Skalk-abonnenter 97 kr.

Axel Steensberg ledede fra 1953 den storstilede undersøgelse af de fortidige marksystemer i den lille skov Borupris ved Tystrup sø. Sammen med andre